

SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

You have Downloaded, yet Another Great Resource to assist you with your Studies 😊

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

SA EXAM PAPERS

SA EXAM PAPERS
Proudly South African

Confidential

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

LARA 2024

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: AWARA 2

Bammbiri ili li na masiatari a 12.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A: Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B: Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C: Zwivhumbeo na milayo ya kushumisele kwa luambo	(40)
2. Fhindulani mbudziso DZOTHE.
3. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
4. Hune khethekanyo INWE na INWE ya fhelela hone ni talele.
5. Nomborani phindulo dzanu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
6. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
7. Ni dzhiele nzhele zwiga zwa u vhala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.
8. Ni eletshedzwa lwa tshothe uri ni shumise ndangatshifhinga iyi yo anganywaho:

KHETHEKANYO YA A: Henefha kha minetse ya 50
KHETHEKANYO YA B: Henefha kha minetse ya 20
KHETHEKANYO YA C: Henefha kha minetse ya 50
9. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO

MBUDZISO 1

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzo ḁisendekaho khao...

TSHIBVELEDZWA TSHA A

AFRIKA TSHIPEMBE NA VHUDI HALO.

- 1 Milayo ya mashango a i fani, maḁwe mashango a ḁhogomela vhadzulapo vhao ngeno maḁwe a sa ḁhogomeli. Afrika Tshipembe ndi liḁwe ḁa mashango a ḁhogomelaho vhadzulapo vhalo vhukuma. Ndi ngazwo na vhadzulapo vha maḁwe mashango vha tshi khou shavhela fhanu.
- 2 Nḁe Masindi ndi muḁwe wa vho vhuclwaho vhukuma nga u vha 5 mudzulapo wa fhanu Afrika Tshipembe. Ndo aluwa ndi tsiwana nge vhabebi vhanga vha ntsia ndi tshe lutshetshe. Ndo aluswa nga makhulu wanga Vho- Londani vhe vha tou mpfara sa wavho wa malofhani.
- 3 Ndo aluwa ndi sa zwi ḁivhi uri Vho-Londani ndi makhulu wanga a si mme anga nge vha vha vho mpfara zwavhuḁi vhukuma. Thaidzo ye ya vha i hone 10 ndi ya uri makhulu vho vha vha sa shumi ri tshi tshila nga mundende wavho. Tshiḁwe tshifhinga ro vha ri tshi **nanzwa banga ra edela** nge mundende wa vha u sa koni u phetha ḁhodea ḁzotho dza mutani, sa u renga zwiliwa, u badela dzisosaithi na u renga zwishumiswa zwa mudini. Mundende uyo wo thusa vhukuma nda vhuya nda aluwa nda thoma 15 tshikolo.
- 4 Tshikoloni ndo hu takalela vhukuma ngauri ro vha ri tshi fhiwa zwiliwa luvhili nga ḁuvha. Ro vha ri tshi ḁa vhuragane na tshiswitulo. Izwi zwoḁe zwi tshi khou itwa nga muvhuso wa shango lashu. Ro ḁo vhudziswa nga vhadededzi uri vha si na vhabebi ndi vhafhio. Ndo vha muḁwe wa vho 20 ḁwalisaho, maḁvha a tshi khou ḁandulukana a tshi ya nda phakha zwiambaro zwa tshikolo, zwishumiswa zwa u ḁamba. Nga tshiḁwe tshifhinga ndo vha ndi tshi fhiwa zwiliwa zwa u ya nazwo hayani. Ndo wana muvhuso u tshi khou thusa vhukuma uri ri eḁele ro lalela.
- 5 Makhulu wanga vho ḁadulea ngauri zwithu zwinzhi vho vha vha sa tsha 25 renga. Vha kona u vhuḁunga zwitukutuku na u badela zwikolodo zwe vha vha vhe nazwo. Ndo dzula na makhulu wanga ḁi ḁa maladze. Musi ndi tshi lwala ndo vha ndi tshi ya vhuongeloni kana kiliniki nda wana dzilafho nga fhedzi. Izwi zwi vhanga mutakalo muvhuya na dakalo kha vhadzulapo.

6	Ndo aluwa ndi ṛwana a sa sumbedzi uri a thi na vhabebi nga ṛḁhani ha thikhedzo na u ṛhogomelwa nga muvhuso. Tshikoloni ndo vha ndi tshi shuma ndo tou khwathisa nge nda vha ndi si na zwitumba mbiluni. Thero dzoṛthe ndo vha ndi tshi dzi phasa nga ṛaledzi.	30
7	Musi ndi tshi phasela kha gireidi ya 12 ndo vha ndo no tsivhudziwa nga ha dzibasari dza muvhuso. Ndo ita nzudzanyo nga itsho tshifhinga nge nda tou zwi ḁivha uri ndi nga si feile. Vhadededzi vho shela mulenzhe kha khumbelo dzanga dza u ya yunivesithi.	35
8	Gireidi ya 12 ndo i rwa nda i bubudza. Ndo wana basari ya NSFAS ine ya vha ya muvhuso. Basari iyi yo vha i tshi badela zwoṛthe zwi ṛodeaho yunivesithi ha sala na tshintshi. Tshintshi ndo vha ndi tshi ḁirengela zwiambaro na u thusa makhulu wanga kha u renga zwiliwa hayani. Ndo vha ndi tshi fana na vhana vha bvaho miṛani yavhudi nga ṛhogomelo ya muvhuso.	40
9	Ndo dzhena yunivesithi miṛwaha miṛa ndi tshi khou ita BSC nda vhuya nda ṛhaphudza ndi tshi khou thuswa nga muvhuso. U ṛhaphudza hanga pfunzo ndo thoma fulo ḁa u ṛoda mushumo. Hu songo fhela tshifhinga nda wana mushumo wa tshifhinganyana wa u thusa tshikoloni we wa randelwa vhaswa vha Afurika Tshipembe nga muvhuso sa thikhedzo ya u sa shuma.	45
10	Afho tshikoloni ndo fhedza miṛwedzi ya rathi nda mbo ḁi wana mushumo we nda vha ndo u gudela yunivesithi. Na zwino ndi khou shuma kha iṛwe ya dzikhamphani khulwane fhano Afrika Tshipembe, makhulu vho bva mathadani. Ri vho tou kapula mapfura nga lebula. Zwe muvhuso wa nnyitela zwone zwo nthusa vhukuma.	50

[Zwi bva kha vhalingi]

- 1.1 Bulani shango ḁine ḁa khou ambiwa ngaḁo mafhungoni aya. (1)
- 1.2 Ndi zwifhio zwi sa fani mashangoni? (1)
- 1.3 Vhudi ha shango ḁo bulwaho afha mafhungoni ndi vhufhio? (2)
- 1.4 Ndi zwifhio zwi itaho uri Masindi a khode shango ḁawe u ya nga phara 4? (2)
- 1.5 Vhushaka vhu re vhukati ha Masindi na Vho-Londani ndi vhufhio? (2)
- 1.6 Iphi 'tsiwana' ḁi ni ḁisela muhumbulo ufhio malugana na Masindi. (2)
- 1.7 U ya nga phara 2 Vho-Londani vho alusa hani Masindi? (2)
- 1.8 Tshikolo tsho shela hani mulenzhe kha u ṛhogomela Masindi, Bulani zwivhili u ya nga phara 4. (2)

- 1.9 Masindi o vha o thanya tshikoloni. Sumbedzani vhungoho ha fhungo ili sa zwo sumbedzwaho kha phara ya 6. (2)
- 1.10 Talutshedzani lifurase lo swifhadzwaho kha phara ya 3. (2)
- 1.11 Tshiimiswa tsha NSFAS tshi thusa kha u ... (1)
- A nea zwiliwa zwikoloni.
B nea zwiambaro zwikoloni.
C nea basari.
D pfumbudza vhagudi.
- 1.12 Ndi ngani muvhuso wo fha vhaswa mishumo ya tshifhinganyana no sedza phara 9? (2)
- 1.13 Inwi ni nga eletshedza muvhuso kha zwifhio malugana na kulangele kwa vhadzulapo vha maḁwe mashango fhano Afrika Tshipembe? Bulani mbuno tharu fhedzi. (3)

Talelani tshifanyiso uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA B

MUVHIGO WA MVELELO DZA MATIRIKI DZA KILASI YA 2023				
Vundu	Vhana vhothe vho ḁwalisaho.	Tshivhalo tsho ḁwalaho.	Tshivhalo tsha vho phasaho	% ya vho phasaho
Eastern Cape	98 418	95 697	77 917	81.42
Free State	35 634	34 451	30 673	89.03
Gauteng	132 570	127 697	109 030	85.38
KwaZulu-Natal	167 247	157 911	136 366	86.36
Limpopo	94 424	93 533	74 400	79.54
Mpumalanga	67 995	65 534	50 429	76.95
North West	42 287	41 418	33 808	81.63
Northern Cape	13 032	12 842	9 740	75.84
Western Cape	64 112	62 077	50 620	81.54
Lushaka	715 719	691 160	572 983	82.90

[Tshi bva kha www.black and white images]

- 1.14 Vhuḁi ha mbambedzo i re kha mbonalo iyi ndi vhufhio ? (2)
- 1.15 No sedza tshifanyiso itshi ndi vundu lifhio lo shumaho zwavhuḁi u fhira maḁwe? Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 1.16 Ni vhona muhumbulo muhulwane wa mbambedzo iyi u ufhio? Tikedzani phindulo yaḁu . (2)

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO 2**

Vhalani mafhungo a (TSHIBVELEDZWA TSHA C) afho fhasi ni kone u niwala mbuno dza SUMBE ni tshi sumbedza zwivhangang zwa u shavha mahayani nga vhaswa.

NDAELA:

1. Nwalani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a pfallaho, nga ha zwivhangang zwa u shavha mahayani nga vhaswa.
2. Tshivhalo tsha maipfi TSHI SONGO PADA 70.
3. Nomborani mafhungo anu u bva kha 1 u ya kha 7.
4. Nwalani mbuno NTHIHI kha fhungo linwe na linwe.
5. Shumisani maipfi ANU.
6. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa e zwitangeni mafheloni a manweledzo/samari anu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C**ZWIVHANGI ZWA U SHAVHA MAHAYANI NGA VHASWA**

Thaidzo ya u shavha mahayani nga vhaswa yo ambarela lifhasi lothe na zwivhangang ndi zwinzhi vhukuma.

Vhaswa vha a shavha mahayani nga nthani ha vhushai. Musi vha tshi vhona vhaiwe vha na zwothe zwine vha toda vhone vha si na, zwi vha tutuwedza u shavha mahayani vha tshi humbula uri nda ndi khwine.

U dzulela u lwa vhukati ha vhabebi zwi a vhangang u shavha ha vhaswa mahayani. Vhaswa a vha takaleli u vhona vhabebi vha tshi lwa.

Vhudavidzani vhu si havhudi vhukati ha vhabebi na vhana vhu a vhangang u shavha ha vhaswa mahayani. Vhabebi kha vha gude u davidzana zwavhudi na vhaswa uri li lale.

U tambudzwa ha vhaswa zwi a vhangang uri vhaswa vha shavhe mahayani. Hu nga vha u tambudzwa lwa muvhili, lwa vhudzekani na lwa muhumbulo nga vhatu vhahulwane.

Vhaswa vha a shavha mahayani vha tshi toda vhudilangi. Mahayani a vha na vhudilangi ngauri vha vha vha fhasi ha ndangang ya vhabebi. Zwa ita uri vha shavhe mahayani.

U balelwa u tandulula thaidzo zwi a ita uri vhaswa vha shavhe mahayani. Nḁa vha fhulufhela uri khonani dzi ḁo vha tandululela thaidzo dzavho.

Thuthuwedzo ya khonani mmbi i ya vhangā uri vhaswa vha shavhe mahayani. Vhaswa vha thetshelesa khonani u fhirisa vhabebi. Vha tevhedza zwine khonani dza funa vha tshi ita zwone.

Vhabebi kha ri aluse vhana nga ḁdila yone khamusi zwi ḁo fhungudza u paḁa ha vhaswa vhashu mahayani.

[Zwi bva kha vhalingi]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

**KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE
KWA LUAMBO**

MBUDZISO 3: KHUNGEDZELO

Talelani khungedzelo uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

MUVHONETSHELI SOLA PHANELE
Ri fhungudza mbadelo ya muḁagasi lu mangadzaho!

Vho makone minwaha ya rathi

Vhoramabindu, zwikolo na zwibadela, thandululo ya muḁagasi yo swika! Ri vha dzhenisela nga ḁuvha lithihi fhedzi. Arali vha renga, mbadelo ya muḁagasi i ḁo tsa na u dzula swiswini zwi ḁo ngalangala.

Vha ri kwama kha www.onetsheli.co.za.

[Tshi bva kha www.linkedin.com]

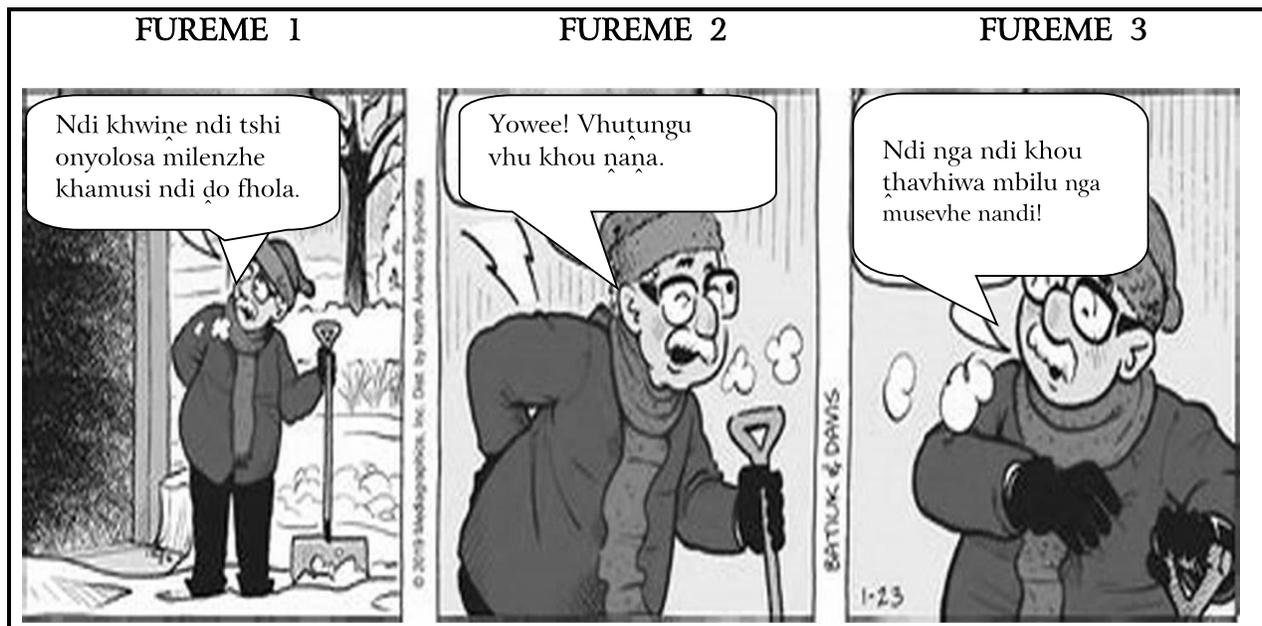
- 3.1 Ndi tshumelo ifhio ine ya khou kungedzelwa? (1)
- 3.2 Khungedzelo iyi yo livhiswa kha vhathu vhafhio? Bulani vhavhili fhedzi. (2)
- 3.3 Vhashumi vha re afho kha khungedzelo vho tevhela maga a tsireledzo naa? Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 3.4 Ndeme ya khephusheni kha khungedzelo iyi ndi ifhio? (2)
- 3.5 Kha sia la vhudavhidzani, zwinzhi kha khungedzelo zwi wanala kha ...
- A sms. (1)
- B lutingo.
- C webusaiti.
- D vhurifhi.
- 3.6 Khungedzelo iyi i nga ḁisa thasululo kha zwifhio? Tikedzani phindulo yaḁu. (2)

[10]

MBUDZISO 4: KHATHUNI

Talelani khathuni uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

[Tshi bva kha www.pinterest.com]

- 4.1 No sedza FUREME 2 ndi mini tshi no sumbedza uri muthu uyo u khou pfa vhuḁungu? (1)
- 4.2 U shumiswa ha ipfi ḁana kha FUREME 2 hu khwaḁisedza zwifhio? (2)
- 4.3 Ndi zwifhio zwi sumbedzaho uri muthu a re kha khathuni u na thaidzo ya maḁo? (2)
- 4.4 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ḁekedzwaho:

U onyolosa milenzhe zwi re kha FUREME 1 zwi amba u ...

- A tshimbila.
 B fhufha.
 C gidima.
 D ḁudza. (1)

- 4.5 Mafhungo a khathuni iyi a khou bvelela nga khalaḡwaha ifhio? Tikedzani phindulo yaḡu. (2)
- 4.6 Inwi ni a takalela u vha kha nyimele ya muthu a re kha khathuni iyi? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- [10]

MBUDZISO 5: PHUROSА

- 5.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA F

1	Ndiafhi ndi nwana muthihi vhedzi kha vhabebi vhawe. O sala a tshi lelwa nga makhulu wawe ngauri vhabebi vhawe vho lovha nga khombo ya modoro. Nga duvha la mbulungo zwo vha zwi tshi khou tungufhadza, Ndiafhi o lila a diphina.	
2	Makhulu vho sala vha mu fara sa gumba. Tshine a toda o vha a tshi tshi wana nga u bonya ha lito. Kha sia la tshelede, gwama lothe la mundende wa makhulu lo vha li tshi farwa ngae. Makhulu hu na zwine vha tama u renga vha humbela khae ngeno tshelede i yavho.	5
3	Kha sia la tshikolo ha ngo vhuya a ya kule. Gireidi ya 10 ha ngo swika. Tshikoloni Ndiafhi o vha a tshi sitela vhadededzi. Vhadededzi o vha netisa vha vhuya vha zwi thupha. Makhulu musi vha tshi vhidzwa musi Ndiafhi o khakha tshikoloni, vho vha vha tshi pfala vha tshe getheni la tshikolo vha tshi ralo u thura vhadededzi. U swika tshikoloni ndi u vhidza Ndiafhi, a tshi swika vha mbo di lela muri gwalani vha songo kwama na mudededzi na muthihi.	10 15
4	Namusi ndi tshi khou amba Ndiafhi ha na vhumatshelo nga mulandu wa vhunderiwa. Tshawe ndi u tsa a tshi gonya a tshi londa wone mphorosi Nga ngoho u lema hu fhira u lotshelwa.	

- 5.1.1 Nwalani dzina la tshiga tsha u vhala tsho shumiswaho kha phara ya 1 nga ndani ha tshithoma. (1)
- 5.1.2 Topolani ipfi lo khakheaho mupeleto kha phara ya 1 ni li shumise fhungoni no li khakhulula. (2)
- 5.1.3 Kha phara ya 2 hu na figura ya muambo, i topoleni ni bule na dzina layo. (2)
- 5.1.4 Topolani mapharonomi kha phara ya 3. (2)
- 5.1.5 Shandukisani fhungo li tevhelaho li vhe liambaitwa. (2)
- Tshikoloni Ndiafhi o vha a tshi sitela vhadededzi. (2)

- 5.1.6 Shumisani ipfi 'Sia' sa nyambahunzhi mafhungoni mavhili a no amba zwi sa fani. (2)
- 5.1.7 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
- Lifhambanyi la ipfi: Kule ndi ...
- A kulekule.
B tsinitsini.
C ntha.
D tsini. (1)
- 5.1.8 Talutshedzani lifurase lo swifhadzwaho kha phara ya 3. (2)
- 5.2 Talelani tshifanyiso, ni vhale na mafhungo o disendekaho khatsho, ni kone u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA G

Vha muṭa wa ha Kone vha dzula mapfene o tsitsa vhana. Vho Mutshekwa na Vho Vele vha dzula na vhana vhavho na makhulu wavho wa mukalaha. Muṭa uyu ndi muhulwane vhukuma. Tshifhinga tshinzhi vha twa vhothe **ho vuwa mapwali na mapwapwalala**. Vhathu vhanzhi muṭa wa ha Kone vha tama u wavho.

[Tshi bva kha www.freepik.com]

- 5.2.1 Topolani lisala lisumbi kha mafhungo a re afho ntha ni vhumbe fhungo le na tou disikela ngalo. (2)
- 5.2.2 Fhungo lo swifhadzwaho afho mafhungoni li bvisela zwifhio khagala? (2)
- 5.2.3 Inwi ni vhona mbonalo ya itshi tshifanyiso i tshi ni tutuwedza kha zwifhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)

